

مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام (ICIWG 2010)

فرآیند جهانی شدن و بررسی این پدیده در کشورهای جهان اسلام

دکتر حیدر لطفی

استادیار و مدیر گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار

آزاده محمدزاده

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران

Azadeh.Mohammadzadeh@gmail.com E-mail:

چکیده

جهانی شدن فرآیندی اجتناب ناپذیر و ناگزیر است که به منزله بین المللی شدن و از بین بردن مرزهای جغرافیائی است. امروزه، جهانی شدن به منزله آشکارترین روندها در همگرایی کشورهاست که مهمترین بعد آن، بعد اقتصادی است.

این پدیده، مخالف و موافق بسیاری دارد، بطوریکه موافقان بر این باورند که جهانی شدن، افزایش بهره وری را در سطح جهانی به دنبال داشته است و مخالفان معتقدند که جهانی شدن تنها به نفع کشورهای پیشرفته بوده و فاصله بین کشورهای فقیر و غنی افزایش پیدا کرده است. جهانی شدن، تاثیر زیادی بر بعدهای مختلف زندگی انسانها می گذارد که کشورهای اسلامی هم تا حدی از این مهم تاثیر می گیرند. کشورهای اسلامی برای جلوگیری از عقب ماندگی در رقابت جهانی، برای مواجه شدن با چالشهای اقتصاد جهانی باید به مزیت های خود اهمیت دهند و تلاشهای همکاری جویانه ای داشته باشند. بطوریکه، کشورهای اسلامی با توجه به نقاط مشترک بسیاری که در ویژگیهای دینی اجتماعی دارند، میتوانند نقاط پیوندی برای همکاری بیشتر در زمینه های الکترونیکی - اقتصادی پیدا کنند. توریسم اسلامی، روشی است مناسب برای افزایش تبادلات فرهنگی بین کشورهای اسلامی تا مسلمانان به راحتی بتوانند به کشورهای یکدیگر رفت و آمد کنند.

از راهکارهای مفید دیگر میتوان به اصلاح نهادهای قدیم و ایجاد نهادهای جدید اشاره کرد تا فضای جدید و مناسبی برای تولیدکنندگان فراهم شود. همچنین می بایست از متخصصان امور بهره گیرند و فرصتها و تهدیدها را کاملا بررسی کنند. در این زمینه، با یک بررسی علمی، روشهای مناسب برای هماهنگی و ارتباط بین المللی و منطقه ای در جهان اسلام ارائه گردیده است.

کلمات کلیدی: جهانی شدن، بین المللی شدن، مرزهای جغرافیائی، کشورهای اسلامی، چالشهای اقتصادی، توریسم اسلامی، جهان اسلام

The Globalization process and examination of this issue in Islamic countries

Dr. Heidar Lotfi

Assistant Professor and manager of Geography team of Garmsar Islamic Azad University

Azadeh Mohammadzadeh

Student of M.A in geography and tourism planning of Islamic Azad University of science and research

campus

Abstract: Globalization is an unavoidable process to become international and cut geographical border. Nowadays, globalization is the most manifest method in convergence of countries. The most important side is economic. This issue has many pro and con, agreeable said that globalization cause to increase benefit in global level and opponents believe globalization is useful for developing countries and this cause distance between poor and rich countries. Globalization has many effects in different sides of human's life. Those Islamic countries impress of this issue. Islamic countries should stop of global competition and face to global economic challenges to improve their privileges and help each other. So, Islamic countries with many joint ideas in social religion field are close in economic and electronic line.

Islamic tourism is suitable method for increase cultural exchange between Islamic countries so Moslems can easily travel to other countries. Other useful suggestion can use to repair old organization and create new organization, so supply new and suitable area for producers.

Islamic countries should use of specialist and search threat and opportunity. In this method, with scientific search, show suitable method for coordinate and international and regional connections in Islamic countries.

Keywords: Globalization, become international, Geographical borders, Islamic countries, economic challenge, Islamic tourism, Islamic world.

مقدمه

جهانی شدن یک پدیده کثیرالوجه و چند وجهی است. یکی از ناکامی های محققان در ارائه تعریفی جامع از جهانی شدن، در همین چند بعدی بودن آن است. این چند وجهی بودن را هم در علل یا دلایل جهانی شدن و هم در پیامدها و بازتاب های جهانی شدن می توان مشاهده کرد. تحول ارتباطی جهان امکان دگرگونی هایی در فرهنگ را فراهم می کند. این بعد از جهانی شدن آثار و پیامدهای تناقض آمیزی دارد. برجسته ترین نمود این تناقض و پیچیدگی در عرصه فرهنگ آشکار می شود. فرآیند جهانی شدن نه تنها نوعی همگونی و ادغام فرهنگی در پی دارد، بلکه اسباب تنوع، واگرایی و رستاخیز فرهنگی را هم فراهم می کند.

فرآیند جهانی شدن نوعی بحران هویت و معنا در جوامع جهان پدید می آورد. افراد و اقشار گوناگون برای حل این بحران به روشها و راهکارهایی متوسل می شوند که خاص گرایی فرهنگی در قالب های قومی و دینی یکی از آنهاست. در واقع غنای فرهنگی جوامع مسلمانان و برخی از ضعف های ساختارهای فرهنگ غرب مانع از حاکمیت و چیرگی فرهنگی غرب خواهد شد و طبعاً مقاومت هایی از جوامع اسلامی بروز خواهد کرد و با توجه به جدی شدن تهدیدات و خصلت الحادی و غیر مذهبی آنها این واکنش ها قویتر و منسجم تر خواهد شد. جهانی شدن می تواند فرصتی برای رفع عقب ماندگی دو- سه قرن گذشته جهان اسلام باشد. با درهم تنیدگی و پیوستگی و دهکده جهانی شدن و همجواری کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه علی القاعده، فضا های خالی بیشتری برای شکستن انحصار تکنولوژیک و بهره گیری از سرمایه گذاری اقتصادی خارجی فراهم می کند.

در بعد جهانی شدن فرهنگ، جهانی شدن باعث همگرایی و نزدیکی ادیان و مذاهب شده که این خود پایه های مشترک جهانی آنها را محکم تر می سازد. جهانی شدن نه تنها دین را به حاشیه نرانده بلکه در متن دغدغه های روحی بشر معاصر قرار داده است و انسان معاصر بیش از هر زمان به دین و آموزه های دینی احساس نیاز می کند. مسلم آن است که اسلام منافاتی با موضوع جهانی شدن و جهانی سازی ندارد، ولی ویژگی های جهانی شدن از منظر اسلام با ویژگی های اصطلاحی امروزی آن متفاوت می باشد. مروری بر مفاد متون دین و فرهنگ

دین، ما را به این واقعیت غیرقابل انکار روبرو می‌سازد که دین اسلام یک دین جهانی است و در تجربه تاریخی خود همواره برای جهانی شدن کوشیده است. اسلام مسأله جهانی شدن و تشکیل جامعه و حکومت جهانی را مطرح کرده است. جهانی شدن با هدف همبستگی و یکپارچگی جهانی به سمت تشکیل جامعه واحد جهانی در حرکت است. راه و هدفی که خیلی از متفکران و مصلحان جهان، اعم از مسلمانان و غیر مسلمانان آن را مطرح و پیش‌بینی کرده‌اند و همواره بدنبال تحقق عینی و عملی این مرحله از مراحل تکامل جامعه بشری بوده‌اند. پرسش این است که، جهانی شدن به مفهوم امروزی آن و با اصول ویژگی‌هایی که دارد به کجا منتهی خواهد شد؟ آیا ما به راستی، شاهد شکل‌گیری جهانی یکپارچه و بدون مرز با ارزش‌های مشترک خواهیم بود؟ در راستای این مقاله، مفهوم جهانی شدن و اثرات آن در کل جهان و پیامدهای جهانی شدن در کشورهای اسلامی، مورد بحث قرار گرفته است. (Rapert 2004)

اهداف تحقیق

هدف عمده و اصلی این تحقیق، شناخت فرآیند جهانی شدن و تاثیر آن بطور مستقیم و غیرمستقیم بر کشورهای جهان اسلام است. برای رسیدن به این مقصود، مولفه‌های جهانی شدن، ساختار کشورهای جهان اسلام و آنچه در این وادی بسوی جهانی شدن قدم بر میدارد و از کدام عوامل جهانی شدن تاثیر می‌پذیرد مورد مذاقه قرار می‌گیرد و پیشنهادهایی برای مواجهه با جهانی شدن ارائه می‌شود که کشورهای جهان اسلام حداکثر منافع را به دست آورند و مضار را به حداقل برسانند.

اهمیت تحقیق

عصری که در آن زندگی می‌کنیم، عصر جهانی شدن است با چهره‌های متنوع و رنگارنگ و با لایه‌های پیچیده، که هر دم به صورتی جلوه گر می‌شود. نیاز به سرمایه‌گذاری کلان بهینه در این بخش با توجه به تحولات جهانی باید بر اساس تحقیقات بسیار مفصل باشد. پس تحقیق در این حیطة بسیار ضروری به نظر می‌رسد که البته باید به صورت گروهی انجام شود و نیاز به امکانات و تحقیقات علمی فراوان دارد. جهانی شدن فرآیندی است که تمام سطوح مادی و معنوی زندگی انسان را تحت تاثیر قرار داده است بطوریکه، همه عرصه‌های گوناگون اجتماع انسان را به چالش می‌کشاند.

بیان مسئله

جهانی شدن چه تاثیری بر کشورهای جهان اسلام داشته است؟

روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق و ویژگی‌های تحقیق از روشهای گوناگونی استفاده شده است اما روش علی-معلولی چارچوب طرح را می‌پوشاند. در جمع‌آوری اطلاعات از روش تاریخی- کتابخانه‌ای و اینترنتی استفاده شده است.

تعاریف جهانی شدن

جهانی شدن واژه رایج دهه ۹۰ میلادی است. جهانی شدن فرآیندی از تحول است که مرزهای سیاسی و اقتصادی را کمرنگ می‌کند، ارتباطات را گسترش می‌دهد و تعامل فرهنگها را افزون می‌نماید. جهانی شدن یک پدیده چند بعدی است که آثار آن در فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی، فرهنگی و ... دیده می‌شود.

مفهوم جهانی شدن در فرهنگ علوم اجتماعی نلسون چنین تعریف شده است: روند جهانی شدن عبارت از روند گسترده بین المللی شدن ارتباطات و سازمان اقتصادی و تجاری است.

مک گرو جهانی شدن را برقراری روابط متنوع و متقابل بین دولت‌ها و جوامع که به ایجاد نظام جهانی کنونی انجامیده است و فرآیندی که از طریق آن حوادث تصمیمات و فعالیتها در یک بخش از جهان می تواند پیامدهای مهمی برای سایر افراد و جوامع در بخشهای دیگر کره زمین داشته باشد می داند. وی معتقد است جهانی شدن در تمامی حوزه های زندگی مدرن در ابعاد مختلف ظهور و بروز دارد و از این رو جهانی شدن یک فرآیند چند بعدی است. جهانی شدن افزایش ارتباطات متقابل و تعاملات جهانی است که در آن دولت‌ها و جوامع مختلف به سمت ایجاد نظام نوین جهانی در حرکتند به گونه ای که تمایز بین آنچه جنبه داخلی دارد و آنچه که خارجی است را بطور روزافزونی محو و کمرنگ می کند.

جهانی شدن پدیده‌ای غربی برای جهان اسلام است، یعنی پریشی غربی است که در برابر جهان اسلام گذاشته شده است. اندیشیدن در باب جهانی شدن در محور جهان اسلامی آن، بدان معناست که ما می‌خواهیم از پذیرش «پاسخ تحمیلی» غرب خودداری کنیم. زیرا پاسخ تحمیلی غرب چیزی جز پاسخی غیر بومی و نامتناسب با مسائل و مقتضیات جهان اسلام نخواهد بود. چرا که پاسخ غربی در بهترین وضعیت حاصل تئوریزه کردن موضوع در ظرف غربی و برخاسته از نگاهی غربی است. جهانی شدن فرآیندی به شمار می‌آید که در اثر توسعه تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات الکترونیک موجب فشردگی و تراکم جهان و تقویت خودآگاهی جمعی در میان ابناء بشر می‌گردد. بر این مینا، جهانی شدن امری برآمده از تاریخ، فرآیندی ریشه‌ای و فراگردی وسیع، گسترده و همه جانبه در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است که مرزهای ملی را در می‌نوردد و به عنوان واقعیتی در حال تکوین و تکامل و همچون رودی خروشان و در حال حرکت پرشتاب می‌گذرد و زمان و مکان را می‌فشد و به یکدیگر نزدیک می‌سازد.

دیدگاه و نظر اسلام در مورد ترسیم آینده جهان و تشکیل حکومت جهانی

در بینش اسلامی همانند سایر ادیان، آرمان تشکیل حکومت جهانی وجود دارد ولی این بدین معنی نیست که در دوران تحقق چنین آرمانی، دیگر ملت‌ها و اقوام و یا آیین‌ها وجود خارجی نخواهد داشت. به عبارت دیگر هر چند اسلام، تشکیل امت واحده جهانی اسلام را نوید داده ولیکن آنرا منوط به از بین رفتن و نابودی ملت‌ها و سایر ادیان نمی‌کند. میان ادیان تنها اسلام است که برای وصول به صلح جهانی و حکومت جهانی، وحدت عقیده را ضروری ندانسته بلکه معتقد است، با رسمیت یافتن اصل توحید و استفاده از نقاط مشترک و کلی ادیان، که همان اعتراف به توحید و نفی شرک است، نیز وصول به این مرحله از تکامل جامعه بشری ممکن است. یعنی تشکیل و استقرار حکومت جهانی اسلام که یک امر تحقق یافته و اجتناب‌ناپذیر است. (Rapert (2004)

پروژه جهانی سازی حاکی از ایدئولوژی و استراتژی برخورد با پروسه جهانی شدن است. پروژه جهانی سازی که از سوی آمریکا دنبال می‌شود و جهانی شدن را همان آمریکایی شدن می‌داند. جهانی سازی نفی دیگران و نفوذ در فرهنگ‌های دیگر است. در واقع جهانی شدن در راستای تداوم «غربی سازی» جهان است. برزگر (۱۳۸۸)

شکل دوم پروژه، از سوی جهان اسلام است که می‌کوشند یا باید بکوشند با پروسه یا پروژه جهانی شدن به مثابه یک پروژه برخورد کنند و با پروژه بومی خود می‌کوشند تا به تاثیر گذاری‌های جهانی شدن در اشکال گوناگون جهت بدهند. برزگر (۱۳۸۸)

دهکده جهانی، کلبه جهانی و کوچک و هم بسته شدن جهان، مفهوم دیگری است که به فهم جهانی شدن کمک می‌کند. این مفاهیم و اصطلاحات به معنای آن است که به دلیل تکنولوژی‌های اطلاعات و یا اقتصاد جهانی، بخشهای مختلف جهان به یکدیگر متصل شده‌اند و شهروندان دهکده جهانی از طریق شبکه های متعدد ارتباطی نسبت به حدوث هر گونه تحول در هزاران کیلومتر دورتر از محل سکونت خویش آگاه می‌شوند.

کشورهای اسلامی

به کشورهای ابلاقی می شود که بیش از نیمی از جمعیت آن را مسلمانان تشکیل داده باشند و دین اسلام دین رسمی آنان است. مهم ترین و اصلی ترین معیار تشخیص کشورهای اسلامی و جهان سوم جنبه اقتصادی- مذهبی آن است. در حال حاضر ۵۵ کشور جهان را کشورهای اسلامی تشکیل می دهند. با مشاهده پراکندگی جغرافیایی کشورهای مسلمان متوجه می شویم که بیشتر آنها در خاورمیانه یا آسیا و قاره آفریقا هستند. تعداد زیادی از مسلمانان دارای مذهب تسنن و تعداد محدودی شیعه هستند. یکی از خصوصیات مهم و اساسی در رابطه با کشورهای اسلامی و مسلمان وابستگی اقتصادی این کشورها به کشورهای صنعتی پیشرفته و مدرن است. بدین معنا که اغلب این کشورها معمولاً در گذشته جزو کشورهای مستعمره یا وابسته بودند و با توجه به سابقه و پیشینه تاریخی کماکان نیازهای اقتصادی- تکنولوژیکی خود را از این کشورها تأمین می کنند.

به نظر می رسد برنامه ریزی کشورهای مسلمان به منظور حفظ حریم حجاب و عفاف زنان از ضروریات غیر قابل چشم پوشی است. در این خصوص شناخت فرایند جهانی شدن، تأثیر ابزارهای آن و آرایه مدل های متناسب با شرایط جدید و عدم پافشاری بر نوع پوشش خاص و تقویت باورهای درونی زنان در مورد حجاب، پرهیز از جزمی نگری و تعصبات بی مورد و افراطی گری و تدوین قوانین مناسب می تواند تا حدودی از این تأثیر بکاهد و فرهنگ حجاب زنان را در مقابل این فرایند مقاوم کند.

عملکرد کشورهای اسلامی

اسلام دین وحدت و یک پارچگی بشر در سطح جهانی است. علی رغم تنوع فرهنگی و جغرافیایی جهان اسلام، اکثریت مسلمانان ویژگیهای دینی، اجتماعی و زبانی مشترکی دارند. این ارزشها و عقاید مشترک می تواند نقاط پیوندی برای همکاری بیشتر بین دولتهای مختلف به منظور اتخاذ یک استراتژی جهانی برای افزایش جریان تجارت، سرمایه گذاری و اطلاعات و جابه جایی انسانها در منطقه جهان اسلام و همچنین در ارتباط با بقیه جهان فراهم آورد.

امروز یکی از مهمترین ضعفهای مسلمانان، نداشتن بینش سیاسی برای وحدت است. بسیاری از مسلمانان اعتقاد دارند که منافعشان از طریق ارتقاء روابط با غرب بخاطر تولیدات، تکنولوژی، آموزش، بازار و امنیت غربی، بهتر تأمین می شود. بی ثباتی سیاسی در بیشتر کشورهای اسلامی و تهدید جنگهای داخلی و منطقه ای بعضی کشورها را منجر به ناامنی کرده و در نتیجه آنها برای حمایت به غرب متوسل می شوند. به علاوه، فشار کشورهای غربی و تهدید تحریمهای اقتصادی و مالی، کشورهای اسلامی را نسبت به ارتقاء روابط یا امضاء توافقات منطقه ای برای همکاری با کشورهای اسلامی دیگر بی میل می کند. همانطوریکه بیان کردیم، بالغ بر ۳۰۰ میلیون نفر مسلمان تحت تحریم اقتصادی شدید با حمایت سازمان ملل زندگی می کنند که این وضعیت، باعث مرگ هزاران نفر بی گناه می شود و تأثیر ویرانگری بر وضعیت اقتصادی- اجتماعی کشورهای درگیر دارد. به علاوه، مسلمانان بی پناه و آواره از هر گروهی در جهان بیشتر هستند.

از لحاظ جهانی، مسلمانان نیاز به پیگیری یک رویکرد ارتباطی متحد خارجی در قبال جهانی شدن به منظور تقویت موقعیت خارجیشان در ساختار جهانی دارند. روابط خارجی دولتها این امکان را می دهد که برای حضور در بازارهای جهانی و تأثیرگذاری بر نهادهای بین المللی تلاش کنند. هیچ کشور مسلمانی به تنهایی در یک موقعیت قوی قرار ندارد که چنین قدرتی داشته باشد. پس بنابراین، مسلمانان باید با تلاش دسته جمعی روابطشان را با کشورهای دیگر گسترش داده و از منافعشان دفاع کنند. مسلمانان باید تلاش کنند تا انتقال دانش جهانی را به جوامعشان با تعمیم امکانات استاندارد برای برخورداری از دانش جوامع بین المللی، تسهیل کنند. تحت این شرایط، تکنولوژی اطلاعاتی مسلمانان، نه تنها توسعه پایدار در جهان اسلام ایجاد می کند بلکه همچنین ابزاری برای استفاده مشترک در تبادل دانش با بقیه جهان فراهم می آورد.

توریسم اسلامی

گردشگری اسلامی به عنوان یک مقوله اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جهان اسلام مطرح و به لحاظ فقهی در دین اسلام بسیار توسعه یافته است، اما کمبود برنامه ریزیهای جامع نتوانسته است این صنعت را بین کشورهای اسلامی گسترش دهد. همانطور که می دانیم تعالیم حیات بخش اسلام مسلمانان را به دیدن سرزمینهای مختلف و مرادفات فرهنگی تشویق می کند، بستر جغرافیایی مناسب جهان اسلام می تواند در عرصه ارتباطات مسلمانان راه گشا باشد. گردشگری میان مردم و فرهنگها تأثیری شگرف دارد، از اینرو بسیاری از کارشناسان بر این باورند که قرن آینده، قرن قومیتها و ملیتها و تقسیم بندی جهان بر اساس فرهنگ و مذهب خواهد بود. در این میان است که صنعت گردشگری به عنوان بهترین عامل گسترش ارتباط میان مردم نمود پیدا میکند.

وقتی صحبت از توریسم اسلامی می کنیم، منظور این است که گردشگری را توسعه بدهیم تا از منافع آن بهره مند شویم و در عین حال ارزشها، فرهنگ و جنبه های مثبتی که به لحاظ دینی و مذهبی به آنها اعتقاد داریم را حفظ کنیم و نگذاریم از بین برود.

امروزه گردشگری به لحاظ منافع اقتصادی که عاید یک ملت می کند بسیار مورد توجه کشورهای جهان است. کشورهایی همچون ترکیه، تونس و مالزی به عنوان کشورهای اسلامی که در طول چند سال اخیر در این زمینه سرمایه گذاری کرده اند، توانستند منافع اقتصادی فراوانی را به دست آورند. اما امروزه به گردشگری تنها به عنوان منبعی برای کسب منافع اقتصادی توجه نمی شود، در دنیا ثابت شده که در کنار منافع اقتصادی گردشگری که معمولاً هم مثبت است باید به اثرات اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی آن که عمدتاً اثرات منفی است نیز توجه شود. پس ما با صنعتی روبرو هستیم که از طرفی به عنوان یک ابزار توسعه به شدت مورد توجه است و از دیگر سو، اگر درست و برنامه ریزی شده به آن توجه نکنیم، اثرات سوء آن در زمینه های فرهنگی اجتماعی و زیست محیطی بر جامعه میزبان می تواند اثرات مثبت اقتصادی آن را نیز تحت تأثیر قرار دهد. این یک واقعیت است که تمام برنامه ریزان گردشگری جهان از تمام جهات به آن توجه دارند. اما مطرح کردن این صنعت در قالب اسلامی ما را با موضوع پیچیده تری مواجه می کند، چراکه حساسیت های کشورهای مختلف با توجه به فرهنگ، مذهب و ارزش هایی که در جوامعشان حاکم است بر روی نوع صنعت گردشگری و نوع گردشگرانی که به این منطقه وارد می شوند، تأثیرگذار است. مطالعات نشان داده است که کشورهای اسلامی حساسیت بیشتری را نسبت به اثرات صنعت گردشگری به ویژه در ابعاد فرهنگی و اجتماعی دارند در حالی که سایر کشورها به ویژه کشورهای غربی یا این حساسیت را ندارند یا بار شدت کمتری دارند.

به هر حال با ورود گردشگر، به همراه اثرات اقتصادی، اثرات اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی هم بر جامعه میزبان تحمیل خواهد شد که اگر این اثرات کنترل نشوند و برای آنان برنامه ریزی صورت نگیرد، رفته رفته فرهنگ جامعه میزبان متأثر از فرهنگ جامعه میهمان خواهد شد. پس در کشورهای اسلامی که کشورهای ارزشی در دنیا تلقی می شوند و به ویژه در کشوری همچون ایران که در سطح کلان سیاست گذاری آن تأکید فراوانی بر پای بندی به اصول مذهبی است حساسیت بیشتری برای برنامه ریزان گردشگری به وجود می آید.

مذهب

تعریف های مذهب ممکن است هر گونه کردار و اعتقاد شخصی، نماد و مراسم، جهان بینی و ایدئولوژی، ساختارها و نهادها را در بر گیرد. مذهب می تواند یک تجربه شخصی باشد، ولی در سطحی کلی تر، مذهب پدیده ای است اجتماعی با یک ویژگی گروهی و مشترک. مذهب در هویت افراد و گروه های موجود در جوامع اسلامی یک عامل اصلی به حساب می آید. مسلمانان به واسطه اسلام دارای اندیشه مشترکی هستند که در میان آنها سنت مذهبی انتقال پیدا می کند. با این حساب، مسلمانان اصولاً موجوداتی مذهبی هستند که یک فعال گرائی مشترک به نام اسلام دارند که مساله نفی سایر فرهنگها را تقویت می نماید. (Kaily 2001)

جهانی سازی و فعال گرایی مذهبی

در دهه ۱۹۶۰ وقتی واژه جهان سوم کاربری گسترده ای پیدا کرد، این معنا را القاء میکرد که مذهب صرفاً به عنوان پس مانده فرهنگ های سنتی است، که طبق اظهار نظر "دانیل لرنر": اسلام در برابر تجددگرایی یا مدرنیزاسیون کاملاً بی دفاع است. بیست سال بعد در حالی که جریانهای اسلامی در میان پویاترین جریانهای جهانی قرار داشت که در آن جنبش های مذهبی به سرعت در حال رشد بود، اظهار نظر مزبور پوچ و بی معنی به نظر رسید. از نگاه نظریه پردازان جهانی شدن، مذهب و جهانی شدن ارتباط تنگاتنگ دارند. (Kaily (2001)

اسلام گرایی و جهانی شدن

اسلام گرایی نوعی گرایش اسلام خواهی و اسلام دوستی است که اسلام را کانون هویت یابی خود قرار می دهد و نسبت به واژه اسلام مفهومی خنثی و فاقد بار معنای سیاسی است. این تحقیق، جهانی شدن را بستر و عرصه ای برای تعاملات گفتمانی، دو گفتمان اسلام گرایی و غرب در نظر میگیرد. گفتمان اسلام گرایی با توجه به نشانه های شناور خدامحوری - عدالت، آزادی را صورتبندی کرده و آنها را با استناد به دال برتر اسلام مفصل بندی می کند. گفتمان غرب هم با نشانه های شناور انسان محوری - رقابت، آزادی را صورتبندی کرده و آنها را با استناد به دال برتر نئولیبرالیسم مفصل بندی می کند. گفتمان اسلام گرایی با بهره گیری از تکنولوژی رسانه ای در صدد معرفی و تبلیغ خود می باشد و این عمل از جانب گفتمان غرب مورد تهدید قرار می گیرد. با توجه به انواع خرده گفتمان های متنوع درون گفتمان اسلام گرایی، نحوه برخورد و نگرش آنها در عرصه جهانی شدن مهم است. برخورد سیاستمداران حکومت با در نظر گرفتن موقعیت استراتژیک و عملکرد متولیان دین اسلام، برای معرفی دین اسلام و ارتقای سطح آگاهی جهانی، افزایش پیروان دین اسلام و استفاده از تکنولوژی ارتباطی رسانه های جمعی الکترونیک ... و نحوه برخورد پیروان اسلام با توجه به گسترده سرزمین های اسلامی برای تبلیغ و افزایش دین اسلام و افزایش غنا و ظرفیت های دین اسلام جای تامل دارد.

پیامدهای جهانی شدن

جهانی شدن دارای پیامدهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است. در بعد اقتصادی، گسترش فعالیتهای شرکتهای چند ملیتی و گرایش جهان کالا و سرمایه ضرورت یکسان سازی قوانین تجارت در سطح جهانی... قابل تامل است. در عرصه سیاسی، تغییر جایگاه دولت به عنوان مهمترین سازمان سیاسی در جوامع انسانی بیش از هر موضوع دیگری مورد توجه قرار می گیرد. در بعد فرهنگی جریان جهانی شدن، نهادهای فرهنگی به واسطه تکنولوژی ارتباطی - رسانه های جمعی الکترونیکی و غیر الکترونیکی جریان های مهاجرت توریسم و جنبشهای اجتماعی جهانی و ... محتوای زندگی افراد را در سطح جهانی متحول ساخته است. جهانی شدن به معنای یکی شدن فرهنگها با فرهنگ غربی نیست. غرب یک ساختار تاریخی است نه یک ساختار جغرافیایی. غرب جامعه ای است توسعه یافته، صنعتی مدنی سرمایه داری سکولار و مدرن.

تاثیرات جهانی شدن بر اسلام

پیدایش مسایل جدید و پدیده های معاصر، در عرصه فرهنگی جهان امروز ناخواسته تأثیر خود را بر جهان اسلام گذاشته و می گذارد. از جمله این مسایل، جهانی شدن و گستردگی دامنه چارچوب فعالیت سازمان های غیر دولتی (NGO)، انفجار اطلاعات و حاکمیت جهانی شبکه های اینترنت و ... می باشد. از چالش های فرهنگی بزرگ

و اساسی‌ای که در سال‌های گذشته، با آنها مواجهه بودیم، تهاجم فرهنگی جهان غرب بر ضد اسلام به ویژه حادثه یازده سپتامبر بود و همچنین پیدایش جریان‌های منحرف و خطرناکی که نام اسلام را بر خود نهاده‌اند، از جمله این چالش‌ها به شمار می‌آیند. شرایط پیچیده‌ای که مناطق حساس جهان اسلام، طی سال‌های گذشته با آن مواجه شده است و همچنین روابط مسلمانان و جهان غرب، اثر قابل توجه جهان غرب بر مسائل فرهنگی و سیاسی مسلمانان، مانند طرح خاورمیانه بزرگ و طرح‌های دیگر مربوط به فلسطین، از جمله مسائلی است که می‌توان به آنها اشاره کرد.

جهانی شدن و فضای جدید اجتماعی

بحث جهانی سازی امروزه در واقع تحمیل فرهنگ و تحمیل یک زندگی خاص برای تمامی دولت‌هاست و در واقع دنیای غرب به دنبال توسعه فرهنگی است که با استفاده از فناوری ارتباطی میان پدیده‌های بومی و جهانی پیوند می‌زند، که این امر به معنای چالش جدی با هویت و فرهنگ اسلامی است. زمینه‌های فرهنگی از طریق فناوری اطلاعات و تکنولوژی به تقویت باورها در عرضه جهانی می‌پردازند. جهانی شدن در ظرف غربی قابل فهم است چون خاستگاه و موطن آن کشورهای غربی است. سجادی (۱۳۸۳)

پیامدهای مثبت جهانی شدن

یکی از دستاوردهای مهم جهانی شدن، انتقال تکنولوژی به سراسر جهان است. جهانی شدن شرایطی را برای رشد در زمینه‌ی ارتباطات و اطلاعات فراهم آورده است. به عبارت دیگر، انتقال داده‌ها اندیشه‌ها پیام‌ها و تصاویر از طریق فضای فوق قلمرویی به تجارتی سودآور مبدل شده است که جهان و مسائل بین‌المللی را تحت تاثیر قرار می‌دهد و با کمرنگ کردن مرزهای جغرافیائی، مرز کلاسیک خودی و بیگانه را در چارچوب منطقی و انسانی باز تعریف می‌کند. به این ترتیب در پرتو ارتباطات و تکنولوژی جدید اطلاعات جهانی شدن، نوعی به هم پیوستگی در سراسر جهان به وجود می‌آید. بنابراین جهانی شدن از طریق ایجاد تعامل شناختی و فرهنگی در میان جوامع می‌تواند آینده همگرایی و همکاری بین‌المللی را تقویت کند.

یکی دیگر از آثار مثبت جهانی شدن افزایش رقابت بین‌المللی است. با کاهش هزینه‌های حمل و نقل و رشد تکنولوژی اطلاعات، نگاههای اقتصادی همه بازارهای جهانی را بازار خود می‌دانند. برای توفیق در صحنه رقابت بین‌المللی می‌بایست ابتدا اقتصاد داخلی بطور رقابتی شود. استاندارد کالاها به دقت رعایت شود تا کالاهای صادراتی قدرت رقابت با کالاهای خارجی و کالاهای داخلی قدرت رقابت با کالاهای وارداتی را داشته باشند.

ابعاد مثبت جهانی شدن برای جوامع صنعتی، بیشتر از جوامع در حال توسعه و جهان سومی است، برای مثال استعمار در عین حال که بعد منفی جهانی شدن بود نتایج مثبتی نیز برای جهان سومی‌ها داشت و باعث شناخت فرهنگ و تکنولوژی غربی‌ها توسط مستعمرات گردید و جرقه آگاهی و توسعه و پیشرفت در این جوامع زنده شد. دموکراسی یکی از ابعاد مثبت جهانی شدن است که به نوعی مشارکت جمعی برای اداره امور به خصوص امور حکومتی است. دیگر بعد مثبت جهانی شدن انقلاب است. اگر جهانی شدن را مترادف با انقلاب اطلاعات و ارتباطات بدانیم، پس جهانی شدن به نوعی انقلاب است. انقلاب باعث می‌شود که ساختارهای قبلی جابه‌جا شده و ساختارهای جدید جایگزین ساختارهای قبلی گردد. خصوصی سازی هم از پیامدهای مثبت جهانی شدن است. یعنی واگذاری اقتصاد از بخش دولتی به بخش‌های خصوصی. خوشایند (۱۳۸۸)

لیبرالیسم چهارمین بعد مثبت جهانی شدن است. لیبرالیسم همان تجارت آزاد است که نقش اول را در اقتصاد، نه دولت بلکه شرکت‌های خصوصی ایفا کنند. همچنین، جهانی شدن موجب تامین آزادی‌های بیشتر می‌شود، وقتی که مرزها برچیده می‌شوند و افراد با هم ارتباط پیدا می‌کنند. این امر باعث رشد و توسعه در بعد فکری هم می‌شود که این امر سبب می‌گردد فرد به حق و حقوق خود بیشتر واقف باشد. به علاوه، جهانی شدن موجب افزایش رفاه و رشد اقتصادی خواهد شد. خوشایند (۱۳۸۸)

پیامدهای منفی

یکی از پیامدهای منفی جهانی شدن، این است که این پدیده بطور فزاینده ای از نظارت حکومت های ملی خارج شده و هم زمان با آن نهادهائی چند جانبه موجود در زمینه راهبری اقتصاد جهانی بوجود آمدند. جهانی شدن با تسلط دولت بر منابع درآمدی خود و کنترل اقتصاد داخلی سر ناسازگاری دارد. آنچه تحت عنوان جهانی شدن مطرح است و توسط کشورهای صنعتی غربی هدایت می شود هرگز رفاه و ثروت را برای تمام کشورهای جهان بخصوص توسعه نیافته به ارمغان نخواهد آورد. جهانی شدن سبب گسترش فقر و بیکاری می شود و به تعبیری بعضی مردمان را دارا و برخی را فقیر می کند، به عبارت دیگر به سود کشورهای دارا و به ضرر کشورهای فقیر می باشد.

جهانی شدن نه یک فرآیند تابع نیروهای ساختاری و غیر ارادی، بلکه نوعی تحمیل فرهنگ غرب بر جهان غیر عرب است که توسط عوامل و اراده های اقتصادی-سیاسی نیرومند انجام می شود. آنچه در عرصه جهانی فرهنگ رایج و مسلط می شود، تصورات و مصنوعات و هویت های تجدید غربی است که صنایع فرهنگی غربی عرضه می کند. این صنایع به شبکه های جهانی مسلط هستند و امکان چندانی برای روابط و تبادل فرهنگی برابر میان غرب رتبه جهان باقی نمی گذارد.

بحران هویت با بحران های فرهنگی، وابستگی، تعبیر عادات و رویه های زندگی قبلی، عقب ماندگی، سلب آزادی افراد بدین صورت که افراد واقعیات را نبینند، کاهش تسلط دولت های ملی بدنبال کاهش اهمیت مرزهای سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی و محدودتر شدن حیطه اختیارات و قدرت دولت های ملی، فقر و توزیع نابرابر درآمدها، بی ثباتی سیستم فرهنگی بویژه در کشورهای جهان سوم، پیدایش مشکلات گلوبال از قبیل آلودگی محیط زیست، گرم شدن کره زمین، ایدز، تروریسم، قاچاق بین المللی و سایر مشکلات که از دیگر ابعاد منفی جهانی شدن هستند. بنابراین کشورها چه بخواهند و چه نخواهند با دنیای بیرون ارتباط دارند و هیچ قدرتی نمی تواند جلوی این ارتباط را بگیرد. برای کاستن از ابعاد منفی جهانی شدن راهکارهای متفاوتی هست ولی یک اقدام کارآمد این است که کشورها ارتباط خود را حفظ کنند اما دگرگونی های حاصل از این ارتباط را زیر ذره بین بگذارند و با توجه به نیازهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و... این دگرگونی ها را کانالیزه کنند و در حالیکه وارد چرخه دگرگونی شده اند آن دگرگونی را که به نفع شان است یا کمتر لطمه وارد می کند، انتخاب کنند.

و وظیفه ما در مقابل پیامدهای فرهنگی جهانی شدن:

به طور کلی باید گفت در مواجهه با پدیده جهانی شدن، ما باید ضمن تلاش برای جهانی ساختن اسلام و تحقق عملی اصل یازدهم قانون اساسی و بهره گیری از پیامدهای مثبت جهانی شدن، به سمت پیشرفت و تکامل حرکت کنیم و بتوانیم با تأکید بر غنای فرهنگ دینی و ملی خود از خطرات و آفات این پدیده مصون بمانیم. آنچه مسلم است این واقعیت انکارناپذیر است، که دین اسلام با ارزشها و آرمانهای متعالی خود غنای لازم برای رویارویی با اینگونه پدیده ها را دارد. موج جهانی شدن در حال فراگیری تمام کشورهای جهان است و راه نجات از غرق شدن در امواج سهمگین آن، شنا در جهت مخالف و یا سپردن خویش در دست تقدیر نیست، بلکه ساختن کشتی مستحکمی است تا بتوانیم به راحتی از این امواج بهره گرفته و به سمت پیشرفت و ساحل ارتقا حرکت کنیم.

موافقان و مخالفان

طرفداران معتقدند که جهانی شدن با وابستگی متقابل اقتصادهای جهان، زمینه را برای پیشرفت اقتصاد و کاهش فقر در کشورهای در حال توسعه فراهم می کند. مخالفین نیز برآنند که جهانی شدن ابزاری برای سلطه بیشتر بر کشورهای جهان سوم است و قدرت رقابت این کشورها را از بین برده و اقتصادها و افراد فقیر را هر چه

بیشتر به حاشیه می‌راند. اما واقعیت این است که جهانی شدن نظیر هر پدیده دیگر، فرصت‌ها و محدودیت‌هایی را در پی دارد، لذا کشورهای در حال توسعه بایستی قواعد حاکم بر آن را بشناسند و با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی مناسب و شناسایی استعدادها و مزیت‌های نسبی خویش و تمهید بسترها و پیش‌نیازهای ورود به این عرصه، مواجهه بهتری با آن داشته باشند.

مشکلات

از مهم‌ترین دغدغه کشورهای اسلامی، تأثیر جهانی شدن بر فرهنگ مردم مسلمان است. فرهنگی که با فرآیند جهانی شدن دستخوش تغییرات قابل توجهی شده و بیم آن می‌رود این تأثیر بر تمام ابعاد فرهنگی جامعه سایه افکند. یکی از نمادها و جلوه‌های فرهنگی در کشورهای اسلامی، مسأله پوشش افراد و به ویژه پوشش و حجاب زنان است. به نظر می‌رسد طی دهه‌های اخیر و همزمان با گسترش بحث جهانی شدن این مسأله در کشورهای اسلامی قدری رنگ باخته و حساسیت‌های گذشته نسبت به آن وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

اسلام به جهت هویت جهانی داشتن منافاتی با پدیده جهانی شدن ندارد، ولی جهانی شدن از منظر اسلام به معنای حاکمیت یافتن اسلام بر جهان و جهانیان می‌باشد. اسلام معیار تحقق جامعه واحد جهانی را عقیده توحیدی، با حفظ ملیتهای مختلف می‌داند.

وظیفه مسلمانان و حکومت‌های اسلامی، حفظ اصالت دین و پرهیز از خودباختگی و حفظ هویت دینی و ملی است و در برابر امواج عصر جهانی شدن و انفجار اطلاعات، وظیفه همه انسانها، یکی تلاش برای کسب آگاهی و دیگری گزینش و انتخاب احسن خواهد بود. این دو نکته انسان معاصر را در برخورد با پدیده جهانی شدن یاری می‌رساند و به او حق حاکمیت بر سرنوشت خویش در همه زمینه‌های اقتصادی سیاسی و فرهنگی خواهد داد. جهانی شدن به واسطه پیشرفتهای علمی و گسترش فزاینده ارتباطات در سراسر جهان، فرصت مناسبی را در اختیار گفتمان اسلام‌گرائی قرار می‌دهد تا اسلام را در سطح جهانی معرفی و مطرح نمایند. اما از طرف دیگر حاکمیت گفتمان غرب و تسلط فرهنگ سکولار در فرآیند جهانی شدن عرصه را برای داعیه‌های مطلق‌انگاران اسلام تنگتر می‌کند. بنابراین در چنین شرایطی، یک انتخاب عاقلانه برای هر گفتمانی استفاده از امکانات موجود در جهت به حداکثر رساندن سود و به حداقل رساندن زیان خود خواهد بود.

مراجع

- سجادی، عبد القیوم، (۱۳۸۳)، "درآمدی بر اسلام و جهانی شدن" راپرت، مارک و استیلگیتز، جوزف، عربی، سید هادی، (۱۳۸۴)، "جهانی سازی (چالش‌ها و راهکارها)" روزنامه اطلاعات، شماره ۲۴۶۲۷، ۲۴۶۲۸
- کیلی، ری و مارفلیت، فیل، نورائی، حسن و شیخ علیان، محمد، (۱۳۸۰) "جهانی شدن و جهان سوم" هانگتیتون، ساموئل، حمید رفیعی، محمد علی، (۱۳۸۷)، "برخورد تمدنها و بازسازی نظام جهانی"